

УДК 332.1

Л.А. Безгінова,
аспірант ДонДУУ

УЗГОДЖЕНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У НАПРЯМІ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

В статті запропонована класифікація регіонів України за рівнем технологічного розвитку і валового регіонального продукту на душу населення, яка дозволяє обрати один з двох шляхів регіонального розвитку: 1) більш ефективне використання старих ресурсів; 2) пошук нових ресурсів і залучення нових чинників економічного зростання. Обрання стратегічного шляху регіонального розвитку спрямоване на попередження міжрегіональних конфліктів в процесі руху національної економіки до економіки знань.

В статье предложена классификация регионов Украины по уровню технологического развития и валового регионального продукта на душу населения, которая позволяет избрать один из двух путей регионального развития: 1) более эффективное использование старых ресурсов; 2) поиск новых ресурсов и привлечение новых факторов экономического роста. Выбор стратегического пути регионального развития направлен на предупреждение межрегиональных конфликтов в процессе движения национальной экономики к экономике знаний.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зв'язок з науковими і практичними завданнями

Процеси кардинальних політичних, економічних і соціальних перетворень, що відбуваються в Україні, активізували проблеми управління територіальним розвитком. Разом з тим на прийняття управлінських рішень на регіональному рівні впливають глобалізація, мегатенденції сучасного світового господарства, що свідчать про його перехід до інформаційного суспільства, встановлення довгострокових цілей, використання новітніх технологій (у тому числі в державному управлінні), поширення децентралізації, здійснення демократії співучасті в процесах управлінської демократії. Найважливішим напрямком удосконалення управлінських рішень на регіональному рівні має стати формування бачення нової якості регіональної економіки в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виділення невирішених питань

Аналіз діючої нормативно-правової бази свідчить, що в національній економіці механізми державного регулювання територіального розвитку ще недостатньо сформовані і відпрацьовані. Необхідність розвитку системи управління регіональним розвитком обумовлена динамічною зміною складності об'єкта управління і його сутнісних характеристик. Проте, структура органів управління на регіональному рівні, ступінь деталізації функцій і вибір оптимальних методів управління залежать переважно від конкретних соціально-економічних умов регіону - концентрації виробництва, його спеціалізації, кількості суб'єктів економічної діяльності, розгалуженості зв'язків, кількості високотехнологічних виробництв.

Крім того, кожному регіону властиві різні спрямованість і динаміка розвитку. Модернізація продукції, що випускається, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, впровадження прогресивних наукомістких технологій, технічне переозброєння і модернізація устаткування, виробництво конкурентоспроможної продукції, підвищення рівня зайнятості населення, якості його життя потребують адекватного перетворення форм і методів управління регіональною економікою [1, с. 349-350].

Існують різні підходи до регіонального розвитку, найбільш відомі з яких засновані на наступних ідеях.

Зокрема, посткейнсіанська теорія передбачає державне регулювання міжрегіональних розбіжностей. У її основі – стимулювання інвестицій і припливу приватного капіталу в слабозрозвинені регіони. З ринкових інструментів регіональної політики використовуються субсидії, кредитні і податкові важелі. Неокласичний регіональний підхід базується на постулаті: вільний нерегульований ринок природним чином приводить до усунення нерівності між регіонами і тому не потрібно

обмежувати стихійну дію ринкових сил.

Теорія незбалансованого розвитку прямо протилежна попереднім. Відповідно до цієї теорії ринок без державного регулювання об'єктивно збільшує регіональні розбіжності в силу циклічності і самоорганізації ринкового механізму, що закріплює високу розвиненість одних регіонів і слабкість інших.

Суспільні теорії регіоналізму наріжним каменем вважають зіткнення політичних за формою й економічних по суті загальнонаціональних і регіональних інтересів. У рамках цих теорій особливо розглядаються розподіл ресурсів і політичної влади між регіонами і центром, соціальні розбіжності і конфлікти [1, с. 33].

В Україні на сучасному етапі формується нова парадигма – регіонального саморозвитку на базі врахування інтересів регіонів і покладання відповідальності за розвиток регіонів на регіональну владу. Її підставою є суспільні теорії регіонального зростання. Саме на цій парадигмі в значній мірі ґрунтується сучасна регіональна політика України. Разом з тим, визначену роль у нашій країні грають теорії посткейнсіанська і незбалансованого регіонального розвитку, спрямовані і на активну підтримку проблемних регіонів і становлення місцевого самоврядування [1]. Проте, результатом регіональної політики в Україні досі залишається суттєві диспропорції регіонального соціально-економічного розвитку.

Загальна мета

Регіональна економічна динаміка в період світової економічної кризи мала свої особливості, які варто розглянути більш детально, що складає мету цієї публікації. Так, сучасна економічна криза в Україні має чітко позначену специфіку прояву на регіональному рівні, що обумовлено вкрай диференційованими моделями регіонального економічного розвитку. Проте, еволюційна динаміка національної економіки до економіки знань, без якої неможливе досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності на світовій арені, виглядає проблематичною без узгодженого розвитку регіональних економік, які з урахуванням їх нерівності, можуть провокувати внутрішньо-системні конфлікти.

Викладення основного матеріалу. Обґрунтування отриманих результатів

Фінансово-економічна криза суттєво вплинула на показники регіонального розвитку в Україні. Зокрема, зміна зовнішньої кон'юнктури на світових ринках (падіння попиту і цін на товари сировинної групи і напівфабрикати, насамперед на продукцію металургійного і хімічного виробництва) обумовило і стрімке падіння обсягів виробництва і погіршення соціально-економічних показників у промислових регіонах, які традиційно мали статус «лідерів» регіонального розвитку: Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській областях. Стрімке падіння обсягів виробництва в східних регіонах, висока питома вага монофункціональних міст (і районів), відсутність потенційних можливостей і досвіду розвитку альтернативних видів економічної діяльності (орієнтованих на потреби внутрішнього ринку), відсутність традицій «підробітку» - сприяють «консервації» кризової ситуації в цих регіонах і загострюють ряд загальнонаціональних проблем (поповнення державного, місцевого бюджетів, виплати працівникам бюджетної сфери, соціальні виплати і т.п.).

Нині регіональна економічна дезінтеграція є однією з важливих проблем регіонального розвитку України. Вона виявляється в зміні внутрішньої консолідації економічного простору, ослабленні міжрегіональних зв'язків внаслідок посилення замкнутості регіональних господарських комплексів і збільшення ролі зовнішньоекономічних зв'язків.

На диференціацію економічного розвитку вплинули кардинальні зміни, що відбулися в структурі власності на регіональному рівні внаслідок впровадження нових форм господарювання. У результаті приватизаційних процесів істотно зменшилася частка державного сектора економіки. Диференційованим він є і в регіональному розрізі: виробництво двох третин товарів і надання послуг у половині регіонів здійснюють приватизовані підприємства.

Практично втрачений безпосередній адміністративний вплив органів місцевої влади на суб'єкти господарювання; зникли важелі прямого втручання влади в їх діяльність. Все більшу питому вагу в регіонах здобувають новостворені підприємницькі структури, недержавні організації, їх об'єднання. На формування доходів на регіональному рівні зростає вплив недержавного сектора: за рахунок його діяльності забезпечується понад 65 % доходів бюджетів усіх рівнів. [2, с. 69]. Відсутність важелів прямого впливу на сформовані економічні структури в рамках регіональних економічних систем збільшує загрози дезінтеграції національної економіки.

Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень визначають наступні загрози регіональної дезінтеграції:

потенційна загроза територіальної цілісності і суверенітету України через прагнення до надмірної політичної й економічної самостійності регіонів;

загострення суспільно-політичних конфліктів, виникнення осередків соціальної напруженості (що не обов'язково пов'язано з передвиборною ситуацією, а лише загострюється в цей період);

загрози економічної безпеки внаслідок пріоритетності експортно-орієнтованого виробництва перед імпортозаміщуючим;

подальше скорочення міжрегіонального товарообігу, поглиблення регіональної диференціації соціально-економічного розвитку і т.ін.;

З огляду на це, головною метою державної регіональної політики на сучасному етапі, є інтеграція регіонів у єдиний духовний, гуманітарний, політичний і економічний простір при умовах збереження регіонального різноманіття [2].

Слід зазначити, що, з огляду на вищевикладені загрози, стратегія керованого переходу національної економіки до стану економіки знань має бути ґрунтованою на забезпеченні зв'язності регіонів як частин цілого. Управління національною економікою як цілісною системою потребує узгодження розвитку її основних частин – регіональних економік, і це особливо важливо в процесі стратегічних трансформацій, спрямованих на підвищення рівня її конкурентоспроможності.

При цьому важливо підкреслити, що регіони України істотно відрізняються за рівнем технологічного розвитку і за характером економічного зростання. Цей

факт визначає диференційований підхід до регулювання становлення економіки знань на базі кожного регіону. Відповідно до дослідження Л.І.Федулової [3], у якому оцінені розбіжності між рівнями економічного розвитку виробництва в структурі регіонального промислово-інноваційного комплексу, позиції видів економічної діяльності регіонів згруповані по технологічних укладах (табл. 1).

Таблиця 1. Структура галузей промислового комплексу України по технологічних укладах виробництва в регіональному розрізі [3, с. 511-512]

Технологічний уклад	Характеристика	Питома вага в структурі виробництва, %	Основні представники
III	Низькотехнологічні галузі промисловості: виробництво і переробка	49-53	Донецька Луганська Полтавська Запорізька Львівська
IV	Середньо-низькотехнологічні галузі промисловості: виробництво гумових і пластмасових, інших неметалевих мінеральних продуктів, суднобудування, базові метали, машинобудування (без виробництва електричного й електронного устаткування)	40	Практично всі області (крім Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Херсонської, Чернігівської, Чернівецької)
V	Середньо-високотехнологічні галузі промисловості: виробництво електричного й електронного устаткування, машинобудування, фармацевтична	6-8	Київська Харківська Львівська
VI	Високотехнологічні галузі промисловості: біотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі й інтегровані високошвидкісні транспортні системи	1-3	Київська Харківська Львівська

Такий розподіл інноваційного потенціалу потребує чітких і скоординованих дій державних і регіональних органів влади щодо реалізації регіональної інноваційної політики. Структурна перебудова в регіонах повинна базуватися на більш активному управлінні інвестиційними й інноваційними процесами. Політика акумуляції інноваційних ресурсів і їх використання може орієнтуватися на вибір нових конкурентоздатних технологій, будівництво нових чи модернізацію діючих об'єктів, організацію випуску нової продукції і її збуту з урахуванням кон'юнктури ринку.

Для ілюстрації конкурентоспроможності регіональних економік варто привести дані, що характеризують валовий регіональний продукт (ВРП) станом на 2008 р. Ці дані показують рівень економічного розвитку регіонів у період впливу фінансово-економічної кризи.

Таблиця 2. Валовий регіональний продукт за 2008 р. [4]

Регіон	У фактичних цінах			У порівнянних цінах, у відсотках до попереднього року	
	всього, млн. грн.	у розрахунку на одну особу, грн.	частка регіону у відсотках до підсумку	всього	на одну особу
УКРАЇНА	948056	20495	100,0	102,3	102,9
АР Крим	27365	13898	2,9	106,6	106,9
Вінницька	20094	12061	2,1	105,1	105,9
Волинська	12784	12340	1,3	106,1	106,2
Дніпропетровська	104687	30918	11,0	97,3	98,0
Донецька	117646	26028	12,4	97,1	98,0
Житомирська	15008	11545	1,6	104,2	105,1
Закарпатська	13208	10626	1,4	103,9	103,9
Запорізька	42445	23232	4,5	101,3	102,0
Івано-Франківська	17883	12940	1,9	97,5	97,6
Київська	35687	20593	3,8	104,4	105,0

Кіровоградська	13961	13515	1,5	113,7	115,2
Луганська	42985	18338	4,5	98,9	99,9
Львівська	35534	13902	3,7	100,7	101,1
Миколаївська	19410	16175	2,0	106,9	107,6
Одеська	46994	19638	5,0	111,9	112,0
Полтавська	34118	22476	3,6	94,9	95,8
Рівненська	14074	12217	1,5	99,5	99,6
Сумська	16210	13622	1,7	103,6	104,8
Тернопільська	10618	9688	1,1	105,1	105,7
Харківська	59389	21294	6,3	102,1	102,7
Херсонська	13174	11944	1,4	109,8	110,7
Хмельницька	16061	11932	1,7	99,9	100,6
Черкаська	19101	14581	2,0	114,9	115,9
Чернівецька	8833	9771	0,9	105,4	105,6
Чернігівська	14918	13213	1,6	102,3	103,7
м. Київ	169564	61592	17,9	104,4	103,5
м. Севастополь	6305	16592	0,7	106,9	106,7

Динаміка економічного зростання економічно-сильних регіонів виявилася хитливою під впливом світової фінансово-економічної кризи, яка визначила істотне падіння попиту на сировинних ринках. Виявилось, що позитивна динаміка за підсумками року спостерігалася переважно в регіонах України, виробництво яких орієнтоване на локальний ринок, на поточне споживання, яке має нетривалий цикл і не є матеріало- чи капіталомістким. Разом з тим найбільше падіння протягом періоду кризи відзначено в східних регіонах України, де переважно сконцентровані підприємства металургії, машинобудування і хімічної промисловості, які найбільшою мірою постраждали від кризи.

Пояснення цієї динаміки може бути проілюстроване за допомогою наступної класифікації регіонів за рівнем технологічного розвитку і валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення (рис.1).

У рамках цієї класифікації можна виділити шість груп регіонів, які по осі абсцис представлені трьома групами з домінуючим III, IV і розвиненим V технологічними укладами. По осі ординат регіони можуть бути умовно розділені на економічно-успішні, ВРП яких на душу населення вище за середнє значення по Україні й економічно-слабкі, які демонструють значення цього показника, нижче за середнє по Україні.



Рис. 1. Класифікація регіонів по характеристиках технологічного укладу та валового регіонального продукту на душу населення

Економічно-сильні регіони, економічна модель яких передбачала домінування виробництв III технологічного укладу, представляють ризик його консервації, тому що, відповідно до теорії Й.Шумпетера, у перехідні періоди розвитку загострюються протиріччя між новаторами та консерваторами, обумовлені обмеженістю ресурсів. Згідно Й. Шумпетеру вся сукупність суб'єктів поділяється на новаторів, які розробляють і впроваджують нові технології і продукти, і консерваторів, які

експлуатують наявні технології і прагнуть до незмінності інститутів. Цей розподіл властивий усім формаціям: новаторами можуть бути і вожді первісних племен, і рабовласники, і поміщики, і капіталісти, і директори соціалістичних підприємств, тому що еволюція - це процес, властивий усім періодам розвитку людської цивілізації. Тому, найбільша імовірність виникнення міжрегіональних конфліктів існує між регіонами першої і третьої груп, які представляють сильних учасників технологічно різних за рівнем розвитку регіональних економічних систем.

З огляду на той факт, що економіка України при керованому переході до економіки знань не повинна ввійти у стан міжрегіональних конфліктів, варто запропонувати для регіональних економік два базових шляхи розвитку:

1. Більш ефективне використання старих ресурсів;
2. Пошук нових ресурсів і залучення нових чинників економічного розвитку.

Якщо для економічно сильних регіонів виправдано є перша стратегія - збільшення ефективності використання наявних ресурсів, то для економічно слабких регіонів немає іншого шляху розвитку як пошук нових ресурсів і залучення нових чинників економічного зростання. Перша стратегія виправдана у випадках, коли основою регіональної економіки є природний ресурс, що складає його конкурентну перевагу. Для таких регіонів доцільним виглядає підхід, який полягає у радикальному підвищенні ефективності вже існуючих виробництв.

Висновки та перспективи подальших розробок

Таким чином, запропонована класифікація регіонів України за рівнем технологічного розвитку і валового регіонального продукту на душу населення дозволяє виділити шість груп регіонів. З огляду на той факт, що економіка України при керованому переході до економіки знань не повинна ввійти у стан міжрегіональних конфліктів, варто запропонувати для регіональних економік два базових шляхи розвитку: 1) більш ефективне використання старих чинників виробництва; 2) пошук нових ресурсів і залучення нових чинників економічного зростання.

Література

1. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2007. – 538 с.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
3. Федулова Л. І. Оцінка рівня інноваційно-технологічного розвитку регіонів / Л.І.Федулова // Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С.506-515.
4. Державний комітет статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс] Статистика регіонального розвитку. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2010 р.



ТОВ "ДКС Центр"